

O'ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

ISSN 2181-922X

2026 Vol. 2

tsuull.uz
uzlc.tsuull.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON:

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN:

LANGUAGE AND CULTURE

2026 Vol. 2

tsuull.uz

uzlc.tsuull.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov
Bosh muharrir o'rinbosari: Nozliya Normurodova
Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoev, Samixon Ashirboyev, Nurboy Jabborov, Farhod Maqsudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Saodat Muhamedova, Aftondil Erkinov, Dilorom Ashurova, Uzoq Jo'raqulov, Zulxumor Xolmanova, Ziyoda Teshaboyeva, Dilnavoz Yusupova, Iroda Azimova, Sulton Normamatov, Zulxumor Ortiqova, Botir Elov, Komil Kalonov, Manzura Abjalova, Rasul Atamurodov

Tahrir hay'ati

Nazef Shahrani (AQSH)	Muzaffar Komilov (O'zbekiston)
Elizabetta Ragagnin (Italiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Ahmadali Asqarov (O'zbekiston)	Akmal Saidov (O'zbekiston)
Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Akmal Nur (O'zbekiston)	Nikolas Kantovas (Buyuk Britaniya)
Almaz Ulvi (Ozarbayjon)	Shodmon Vohidov (Tojikiston)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief:

Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editor in Chief:

Nozliya Normurodova

Executive secretary:

Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Hamidulla Dadaboyev, Mustafo Bafoev, Samikhon Ashirboev, Nurboy Jabborov, Farhod Maksudov, Adham Ashirov, Zohidjon Islomov, Bahodir Karimov, Saodat Muhamedova, Aftondil Erkinov, Dilorom Ashurova, Uzak Jurakulov, Zulkhumor Khalmanova, Ziyoda Teshaboeva, Dilnavoz Yusupova, Iroda Azimova, Sulton Normamatov, Zulkhumor Ortikova, Botir Elov, Komil Kalonov, Manzura Abjalova, Rasul Atamurodov

Editorial Committee

Nazif Shahrani (USA)	Muzaffar Komilov (Uzbekistan)
Elisabetta Ragagnin (Italy)	Tanju Seyhan (Turkey)
Ahmadali Asqarov (Uzbekistan)	Akmal Saidov (Uzbekistan)
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Akmal Nur (Uzbekistan)	Nicholas Kontovas (Great Britain)
Almaz Ülvi (Azerbaijan)	Shodmon Vohidov (Tajikistan)

"Uzbekistan: Language and Culture" is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.tsuull.uz

MUNDARIJA

LINGVISTIKA

Dilrabo Elova

Normativ-huquqiy matnlarni lingvo-mantiqiy ekspertiza qilish metodologiyasi (Soliq kodeksining 248-moddasi misolida)6

Вафа Абдуллаева-Набиева

Развитие синтаксиса азербайджанского языка в рамках лингвокультурологии22

Kamil Tilyabayev

O'zbek tili: o'rganish, dekolonizatsiya va hissiyot40

Shaxlo Naraliyeva

O'zbek badiiy prozasida ekologik diskursning kognitiv-pragmatik tadqiqi (O'tkir Hoshimov va Tog'ay Murod asarlari misolida)64

ADABIYOTSUNOSLIK

Gulbahor Ashurova

Turkum she'rlar – Alisher Navoiy obrazini yaratishda lirik vosita sifatida.....77

Abdug'ani Nasriddinov

Adabiyotda falsafa va dinning uyg'unligi.....90

FAN. TA'LIM. METODIKA

Umidjon Kushayev

Sun'iy intellektning ta'lim tizimiga integratsiyasi: institutsional transformatsiya va strategik model (O'zbekiston misolida)102

Мадина Назарова

Формирование иноязычной риторической компетенции на материале английского официально-делового дискурса в неязыковом вузе115

TARIX. MANBASHUNOSLIK

Shamsiddin Kamoliddin

Somoniylar va o'g'uz turklari131

Ilhami Cəfərsəy

Avrasiyanın qədim Xivə, Samara və Buxara şəhərləri154

CONTENT

LINGUISTICS

Dilrabo Elova

Methodology of Linguo-Logical Expertise of Normative Legal Texts6

Vafa Abdullayeva-Nabiyeva

Development of the Syntax of the Azerbaijani Language Within
the Framework of Linguoculturology22

Kamil Tilyabaev

Uzbek Language: Acquisition, Decolonisation and Emotions40

Shakhlo Naralieva

A Cognitive-Pragmatic Study of Environmental Discourse in Uzbek
Fiction (based on the works of Utkir Koshimov and Togay Murad).....64

LITERATURE

Gulbahor Ashurova

Cycle of Poems as a Lyric Device in the Creation of the Image of
Alisher Navo'i77

Abdugani Nasriddinov

The Harmony of Philosophy and Religion in Literature.....90

SCIENCE. EDUCATION. METHODOLOGY

Umidjon Kushaev

Integration of Artificial Intelligence into the Education System:
Institutional Transformation and Strategic Model (Uzbekistan
as an Example).....102

Madina Nazarova

Formation of Foreign-Language Rhetorical Competence Through
English Official-Business Discourse in Non-Language Higher
Education.....115

HISTORY. SOURCE STUDIES

Shamsiddin S. Kamoliddin

Samanids and Oghuz Turks131

Ilhami Jafarsoy

Ancient Khiva, Samara and Bukhara Cities of Eurasia154

ADABIYOTSUNOSLIK
LITERATURE**Turkum she'rlar – Alisher Navoiy obrazini
yaratishda lirik vosita sifatida**Gulbahor Ashurova¹**Abstrakt**

O'zbekiston mustaqillikka erishgach o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy siymosini badiiy talqin etish yangi bosqichga ko'tarildi. Chunki bu davrda milliy o'zlikni anglash, milliy qadriyatlarni tiklash bosh masalaga aylandi. Alisher Navoiy adabiyotda ma'naviy-axloqiy kamolotning timsoli sifatida e'tirof etildi. Uning ibratli hayoti, shaxsiyati namuna o'laroq tasvirlandi. Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida buyuk mutafakkirga bag'ishlab yaratilgan turkum she'rlar shoirlar ijodida o'ziga xos, alohida sahifalarini tashkil etadi. Shunga ko'ra tarixiy shaxsning zamonaviy talqini bugungi kun ma'naviy hayotida muhim o'rin tutadi.

Mazkur maqolada Alisher Navoiy siymosining kichik she'rlarda talqin etilishi tahlil qilingan. She'rlarning adabiy-estetik ahamiyati, ko'tarinki ruh, milliy g'urur, iftixor tuyg'ularini hosil qilishdagi roli va ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: *she'r, shoir siymosi, buyuk ijodkor, milliy qadriyat, badiiy talqin, hayot haqiqati, tarixiy obraz, to'qima obraz, tafakkur, ruhiy olam.*

Kirish

She'riy turkum ijodkorning muayyan mavzu yoki obrazga oid qarashlaridagi keng qamrov va chuqur mazmunni namoyon etadi. Lirikada bunday hodisa, odatda, muallif bir obraz tasviri, biror mavzu talqinidan qanoat tuymaganda yoxud atroflicha yoritish istagi bilan yuzaga keladi. Xususan, muayyan shoirning Navoiy obrazini yaratish borasidagi harakatlari tizimlashib borayotganini anglatadi. Bunda ikki holat ko'zga tashlanadi:

1. Alohida adabiy qahramonga bag'ishlangan maxsus turkum she'rlar.

¹ Ashurova Gulbahor Nurullayevna – filologiya fanlari doktori, professor v.b., Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

E-pochta: gulbahora777@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6079-7814

Iqtibos uchun: Ashurova, G. N. 2026. "Turkum she'rlar – Alisher Navoiy obrazini yaratishda lirik vosita sifatida". *O'zbekiston: til va madaniyat* 2: 77 – 89.

2. Turkum sifatida maxsus tuzilmagan bo'lsa-da, ijodkorning tizimli qarashlarini aks ettiruvchi bir mavzudagi asarlar jamlanmasi.

Turkum she'rlar, bir jihatdan, ijodkorning bir masala yoki mavzuni chuqur bilishiga, boshqa jihatdan, o'z estetik idealini o'quvchiga taqdim etish orqali uni ruhlantirishni ko'zlaganiga dalolat qiladi.

Mustaqillik davridagi turkum she'rlar

Mustaqillik davri she'riyatida Alisher Navoiyga bag'ishlab turkum she'rlar yozgan ijodkorlardan yana biri Jamol Kamoldir. Alisher Navoiy timsoli, daho shoir ijodiga bo'lgan cheksiz tavajjuh Jamol Kamol ijodini ichdan yoritib turadi. Buning sababini adabiyotshunos olim Ibrohim Haqqul shunday izohlaydi: "Hamid Olimjon, G'afur G'ulom, Shayxzoda, Mirtemir – bular yosh Jamolning yaxshi ko'rgan shoirlari edi. U Oybekka alohida mehr qo'ygan va bir umr uning ijodiga bog'lanib qolgandi. Biroq mash'ala – Navoiy edi. U boshqa shoirlarni ustoz hisoblagan bo'lsa, Navoiyni pir deb bilgandi" [Жамол Камол 2018, 7]. Umr bo'yi Navoiyni pir bilib, o'qib o'rgangan, Navoiyga suyanib, Navoiyga ergashgan shoirning o'zi bu haqiqatlarni shunday e'tirof etadi: "Men fors tili mutaxassisi emasman. Bu sohada biror joyda dars o'qib, saboq olmaganman. Qanday qilib "Masnaviy"dek ulkan bir asarni o'zbekchaga o'girdim? Ba'zan shu haqda so'rashadi. Javobim shunday: Alisher Navoiyning sharofati tufayli... Men Navoiyni ko'p o'qiganman. Hozir ham o'qimagan kunim yo'q. Xullas, bu ishga meni ruhan hazrati Navoiy tayyorladi desam, ishonimg. Bunga hech mubolag'a yo'q. Buyuk bobomizning ijodiy tajribasi menga qo'l-qanot bo'ldi. Go'yo bir tomonda Mavlono, ikkinchi tomonda Navoiy boshimda turib, meni qo'llab-quvvatlab turishdi. Men har kuni qo'limga qalam olarkanman, ularning ruhiga yukindim, ulardan madad so'radim... Buyuklar menga madadkor bo'lishdi. Buning uchun shukronalar aytaman" [Жамол Камол 2018, 68 – 69].

Yuqorida aytganimiz Navoiy ijodiga cheksiz muhabbat pirovardida shoirga go'zal ijodiy natijalar keltirdi. Jamol Kamol "Devoni Foni"dan ikki yuz g'azal, o'n qasidani o'zbek tiliga o'girib, "Foni gulshani" nomi ostida kitobxonlarga taqdim etdi. Shoir-tarjimon kitobni taqdim etarkan, shunday yozadi: "Aziz kitobxon! Hazrati Navoiy g'azallarini ilk bor o'qiganimda o'n uch yoshda edim. Oradan oltmish yil o'tibdiki, hamon o'qiyman. O'qib, zavqiga to'ymayman... Zero, Sharq adabiyotida har ikki tilda birdek qalam tebratib, mislsiz meros qoldirgan yana kim bor? Menimcha, faqat

Navoiy! Xullas, sizga ham, o'zimga ham aytadigan so'zim shuki,

Ishqing, yuraging esa, Navoiyni o'qi,
lymon tiraging esa, Navoiyni o'qi,
Ixlos keraging esa, Navoiyni o'qi,
Har ne tilaging esa, Navoiyni o'qi..." [Фоний гулшани, 2011, 2].

Shuningdek, kitobxonlar "Guli va Alisher hikoyati" degan turk xalq dostonini ham Jamol Kamol tarjimasida o'qishdi [Жамол Камол 2018, 432 – 450]. Yosh Alisher olti yoshida yod olgan "Mantiq ut-tayr"ni o'zbek tiliga tarjima qildi, Navoiyning ustози Abdurahmon Jomiy bisotidan ikki yuz g'azalni tarjima qilib, "Gulshaningda so'lmasin gul" kitobini nashr ettirdi. Navoiyning salafi, ustози Nizomiy Ganjaviy "Xamsa"sini ona tilimizga o'girdi. Shubhasiz, Jamol Kamolning mazkur ishlari, bir tomondan, u Navoiy ijodidan tom ma'noda ilhomlangani, ijod bobida unga ergashganini asoslasi, boshqa tomondan, Navoiyning forsiy ijodi tarjimasida Navoiyga xos xarakter, tasvir va mantiqni – Navoiy obrazini saqlashga jiddiy ahamiyat berganini ko'rsatadi. Ta'kidlash kerakki, Navoiy ijodini chuqur bilib, so'ngra qo'lga qalam olgan bunday ijodkorlar ko'p emas.

Navoiy maktabi – Jamol Kamol uchun mahorat maktabi. Undagi birgina so'z yoki birgina bayt ba'zan ixlosmand shoirga qanchalar ta'sir etgani, buning oqibati o'laroq yangi manzumalar yaratilganiga guvoh bo'lamiz. Jamol Kamol Navoiyning "Qizil, sorig', yashil" g'azalini avval sharhlab, unga muxammas bog'laydi. "Asru", "Istangiz" g'azallariga bitilgan muxammaslar ham shular jumlasidan. Aytish mumkinki, mazkur muxammaslardan Navoiyga ruhdoshlik, tuyg'ulariga undoshlik, ma'nolariga xayrixohlik ufurib turadi.

Jamol Kamol 2008-yil sentyabr oyida Eronga sayohat qilib, Tehron, Mashhad, Nishopur, Tus shaharlarida bo'lib, Imom Rizo, Shayx Fariduddin Attor, Umar Xayyom, Abulqosim Firdavsiy, Imom G'azzoliy kabi buyuk zotlarning qabrlarini ziyorat etadi. Ana shu sayohat samarasi o'laroq, safar daftari "Navoiydan qadamjo deb..." nomlangan she'riy turkum dunyoga keladi. Jumladan, undagi g'azalda Navoiyning Mashhadda kechgan talabalik yillari shunday tasvirlanadi:

Kezib Mashhadni, maktab, madrasa,
balki ilmgoh deb,
Necha ma'voga bosh urdim,
Navoiydan qadamjo deb.

Shu yerda oldi u tahsil,
Shu yerda bitdi ilk devon,
Shu yerda angladi ishq ahlini
Majnun-u Laylo deb.
Vafo ahlini kashf etdi,
Junun vodiysiga yetdi,
Shu yerda kuyladi ilk bor,
ko'ngilni Ka'batulloh deb... [Жамол Камол 2018, 11 – 12].

E'tiborlisi, shoir Navoiyning yoshligini shunchaki eslatmaydi, balki uni Navoiy asarlari, undagi qahramonlarni tilga olish orqali eslatadi. Kechinmalar ifodasida tarixiy faktlardan ham samarali foydalanadi, masalan, bir o'rinda Alisher Navoiy ustoz Shayx Fariduddin Attor qabri ustida maqbara qurdirganini aytib, faxrlanadi.

Jamol Kamol "Tokioda Alisher Navoiyga qo'yilgan haykal hikoyati" nomli she'riy hikoya ham yozgan. Unda o'qiyamiz:

Ikeada-san – Yaponiya
tuprog'ida donishmand,
Bir yaponki, bunaqasin
hali dunyo ko'rmagan.
U mukammal egallagan,
o'qib dunyo ilmini,
keyin unga payvand etgan
aziz uqbo ilmini.
Osmon ila, zamin ila
suhat qurgan alloma,
Toynbining panjasiga¹
panja urgan alloma.
Necha milyon muxlislarga
ta'lim bergan ulamo,
Necha milyon muridlarga
o'zi yana muqtado... [Жамол Камол 2018, 14].

Ushbu she'riy hikoyatning asosida buyuk allomalar yurtida yashab, Navoiy tilida so'zlashuvchi o'zbekning faxri va bunday avlodga bir ziyoli yaponning havasi yotibdi. Umuman, Jamol Kamol she'rlarida Navoiy obrazi ancha ravshan ko'rinadi, chunki u shoir ijodini ichdan biladi, uning qarash-u e'tiqodlarini qabul qilgan va ergashgan. Qayd etish kerakki, Jamol Kamol Navoiy talqinini yolg'iz she'riyatda emas, maqolalarida ham davom ettirgan. Jamol Kamol jamiyatning Navoiyga munosabatidan qoniqmaydi, shoir uchun

¹ Toynbi – yigirmanchi asrda yashagan mashhur ingliz faylasuf olimi.

Navoiy shunchaki eslanadigan yoki maqtanadigan ideal namunasi emas [Жамол Камол 2018, 257]. Jamol Kamolning boshqa shoirlardan eng asosiy farqi ham shunda – u Navoiyning ideallarini ham o'z idealiga aylantirishni xohlaydi, uning ma'naviy olamidan bahramand bo'lib, uni hayotga tatbiq etishni istaydi. Bu intilish uning barcha she'rlarida sezilib turadi.

Asqar Mahkam ham Navoiyga bag'ishlab bir qancha she'rlar yozgan. Ulardan biri “Tabriz tuprog'ida” deb ataladi. Murabba' shaklidagi ushbu she'rda misralarning mantiqiy takrorlari ruhiyatning o'ziga xos tasvirini beradi. O'xshash misra va bandlarda yangi-yangi fikr-tuyg'ular po'rtanasi namoyon bo'ladi:

*Tabriz tuprog'ida og'ir kechdi tun,
Hatto shoirlarni bosdi salobat –
Kel ey, Mavlononing hurmati uchun
Menga Sheroziyning she'rlaridan ayt!* [Асқар Маҳкам, 2016].

Bir o'zbek farzandi Tabriz mehmoni bo'lib turibdi. U Tabriziylar yashagan, ijod qilgan bir yurtga qadam ranjida qilgan. Uning hamrohlari ham o'ziga xos: shoirlar, ijodkorlar. Tabriz – ulug'lar jamlangan diyor. Boshqalarni aytmagan taqdirda ham birgina Mavloni Jaloliddin Rumiyning ustoz Shams Tabriziyning o'zi buyuklik timsoli. Navoiy asarlarida Shayx Abubakr Sallabof Tabriziy, Amir Said Qosim Tabriziy, Ja'far Tabriziy singari mashhur kishilarning nomlari qayd etilgan. Tabriz Xo'ja Hofiz Sheroziy nomi bilan ham chambarchas bog'lanib ketadi. Xuddi shuning uchun ham lirik qahramon – ijodkor shaxs, shoir aynan Sheroziy she'rlariga intiqiligini ayon etmoqda.

Shoirni Tabriz tuni o'z bag'riga olgan. Tasvirda ayni mana shu manzara ustuvorlik kasb etgan. To'rt bandning barchasida ham Tabriz tuni qalamda. Dastlabki bandda bu tun “og'ir kechdi” deyilgan bo'lsa, keyingi to'rtlikda uning harakati “chayqalardi” fe'li vositasida tasvirlangan:

*Tabriz tuprog'ida chayqalardi tun,
Niliy qubbalarda Qur'oniy oyat–
Kel ey, Tabriziyning hurmati uchun
Menga Shirvoniyning she'rlardan ayt!* [Асқар Маҳкам, 2016].

Endi qisman birinchi bandning sharh-u izohi va, umuman, “salobat”ning mohiyati ko'rsatib beriladi: qadim she'riyatning o'ziga xos ohanglari, ayniqsa, mumtoz she'riyatdagi tasavvufona ruh ustuvorligini namoyish etish “Niliy qubbalarda Qur'oniy oyat” kabi satrlar zimmasiga yuklanadi.

Yana oldingi banddagi kabi ikki buyuk siymoning nomlari zikr etiladi. Ularning biri Tabriziy, ikkinchisi esa Shirvoniydir. Shoirning muddaosi tayin: u ma'naviy qadriyatlardan bahramand bo'lmoq istaydi.

Tabriz tuprog'ida tun adashganmikan? Shoir buni ongli ravishda qo'llamoqda. U tunning adashmasligini yaxshi biladi. Adashish, aslida tunga emas, odamga xosdir. Tun osmonida yulduzlar qiyofasida shoda-shoda baytlar muxlislaridan uzoqlarda turibdi. Shunga andoza sifatida uzoq tarixdagi Firdavsiydan bo'lmasa, uning hurmati uchun Shahriyorning (bo'lsa-da), she'rlaridan eshitmoqchi.

Yaxshi she'rning barcha poetik unsurlari tegishli ma'no yuklarini ko'tarib turadi. Yakun ko'pincha shu jihatdan, zalvorli vaznga ega bo'ladi. Mazkur she'r ham shu xususiyatdan xoli emas. "Buyuklar kakhkashonida" Navoiy nomi eng oxirida tilga olinadi. Ya'ni, boshqa nomlarning barchasi o'z buyukligi bilan e'tiroflarga sazovor, ammo ularning barchasi Navoiy uchun umumiy bir fon vazifasini ado etadi.

Mehmon – lirik qahramon "uy egalari"ning ko'nglini ham oladi. Shu yurtning ardoqli so'z ustalari qalamiga mansub she'rlarni aytirib, ulardan ham huzur tuyushini oshkor etadi. Shunga qaramay, o'z yurtidan uzoqda bo'lgan paytda, dil sog'inchlarini bosishning yagona yo'li sifatida o'z ona tilidagi shoirona so'zlarga intiq ekanligini ham go'zal bir shaklda izhor etadi:

Tabriz tuprog'ida eng oxirgi tun,
May ichmay shoirlar yashardi sarmast.
Kel ey, mehmoningning hurmati uchun
Menga Navoiyning she'rlaridan ayt! [Aqkap Maxkam, 2016].

Darhaqiqat, kunlarnigina emas, hatto, tunlarni ham sanab o'tkazayotgan insondagi sog'inch tuyg'ularini tasavvur etish mumkin. Buning ustiga shoirlar davrasida faqat va faqat she'rlar jaranglaydi. Shu holatning o'zi ularning barchasini may ichmasdan turib ham sarmast qiladi. Mazkur kayfiyatning o'zi ham uning ona tilida she'r eshitish ishtiyoqining ortishiga tabiiy sabab bo'la oladi. Qolaversa, bunday holatdagi shoir uncha-muncha ijodkorning emas, aynan Navoiy singari dahosa'ntkor she'riyatining shaydosi ekanligini ochiq aytsa, bu mehmon maqomidagi shaxsning nokamtarligi emas, balki, birinchidan, ona tilidagi she'rga bo'lgan e'tibor va ehtiromi, ikkinchidan, bunday ruhiy holatda faqat "shoirlarning sultoni deb bilgan shoir" dangina she'r eshitishning munosibliyi bilan izohlanadi.

Sirojiddin Sayyid ijodidagi turkum she'rlar

Alisher Navoiy siymosini ustoz sifatida tasavvur qilish ko'plab ijodkorlarga xos. Bu borada mumtoz adabiyotimizda ham, zamonaviy adabiyotimizda ham misollar oz emas. Ammo shunisi aniqki, ularning birortasida Sirojiddin Sayyid topgan ifoda uchramaydi:

O'zim tuproqman-u pirim – samoviy,

Mening dorulfununimdir Navoiy [Сирожиiddин Саййид 2008, 8].

To'g'ri, Navoiyni pir deb atash bor, ammo pirning "samoviy", ya'ni ilohiy fazilatlar egasi ekanligini alohida ta'kidlash va Navoiyni dorulfununga o'xshatish mutlaqo yangi.

Shoirning "Mutolaa" she'riga Navoiy yosh avlod uchun hamma narsani bera olishi mumkin degan aqida singdirilgan. Muhimi, bu fikr chinakam badiiy talqin etilgan. Sirojiddin Sayyid talqinida Vatan tushunchasi buyuk bobokalonlarning nomi bilan chambarchas bog'lanib ketgan. Xuddi shuning uchun ham o'z she'rlaridan birini "Vatan nadir" degan so'roq bilan boshlar ekan, uning javobi uchun buyuk ajdodlarning ikkita vakilini keltiradi:

Vatan nadir –

Shoh shoirini

Sog'inchda yig'latgan bir qovunidir.

Shoir kimdir –

Mir Alisher boboning

Birinchi va mangu muoviniidir [Сирожиiddин Саййид 2008, 10].

Shundan keyin badiiy asarning, shu o'rinda she'riy misralarning inson hayotidagi, xususan, uning ruhiyatidagi o'rni va ahamiyati haqidagi she'riy mulohazalarini bayon etib, "She'riyat – gul emas, chechakmas asli / Ruh va ko'ngillarning kir sovunidir" [Сирожиiddин Саййид 2008, 10], deydi. Ya'ni, Navoiy va Bobur misolida aytilayotgan asosiy fikr shuki, ular qoldirgan meros, inson tafakkurini boyitadi, uning ruhiyatidagi ayrim notugal va kemtikliklarni bartaraf etadi, "kir" o'rinlarni tozalaydi. Bir so'z bilan aytganda, badiiy adabiyot inson ruhining poklanishi uchun muhim omil vazifasini ado etadi. She'rdagi "kirsovun" detali shu ma'noda o'ziga xos poetik kashfiyot vazifasini ado etgan.

Sirojiddin Sayyid uchun Alisher Navoiy ijodi poetik dalil va tasdiqlarning bitmas manbasi. Aytish mumkinki, Sirojiddin Sayyid shoirlikning andozasini ham Navoiydan oladi. Haqiqiy shoir qanday bo'lmog'i kerak? Birinchi talab shundan iboratki, u har doim nurli va taftli bo'lishi shart. Yana bir mezon shuki, ulug' bobo uni bir nabira

shogird sifatida ko'rsa-yu bir imo bilan qarab qo'ysa kifoya:

*Na bo'lg'ay menga ham imlab, meni ham bir nabiram deb,
Qiyomat tongida bobo Navoiy bir qarab qo'ysa.*

Sirojiddin Sayyidning bugungi avlodga – zamonamiz yoshlariga hazrat Alisher Navoiy haqida aytadigan gaplari ko'p. Quyidagi she'r – g'azal ham shu silsilaga mansub:

*Ulug' bobong Navoiyning yotar joyi Hirot bo'lgay,
Va lekin bilmasang ul zotni sen, og'ir uyot bo'lgay.*

Yoshlar oldidagi eng muhim vazifa, uningcha, hazrat Navoiyni bilish, o'rganishdir. Baytda "ulug' bobong", "bu zot" singari ifodalar Navoiy haqidagi tushunchalar mazmunini tashkil etadi. Buyuk bobomizning Hirotida mangu qo'nim topgani, uning o'zi va butun merosini tom ma'noda o'rganish zarurligi uqtiriladi. Bolalar uchun "uyat bo'ladi" singari xalqona ta'sirchan ibora bilan murojaat etish she'rda ifodalangan mazmun ta'sirchanligi ortishini ta'minlagan. Keyingi baytda ham shu uslub saqlanadi. Yana og'zaki nutqqa xos unsurlarga asosiy o'rin ajratiladi. "Senga muhtoj emas", "dil ko'zlarin och", "hayoting ham hayot bo'lgay" kabi ifodalar sodda, samimiy va tushunarlilik bilan diqqatga sazovor. Eng muhimi, u yalang'och pand-o'gitlarning yig'indisi emas, balki katta kishining o'zidan kichikka nisbatan samimiy istak va maslahatlari o'laroq jaranglaydi.

She'r davomida ona yurt uchun, uning rivoji, kamoli uchun kamarbasta bo'lish, o'zida yuksak ma'naviy fazilatlarni egallashga kuch va rag'bat topish, o'zaro ahil va hamjihatlikka undash, Vatan muhabbati bilan yashashga, muhimi, o'zidan yaxshi va munosib nom qoldirishga da'vat ohanglari namoyon bo'ladi. Bularning barchasini egallash uchun esa Navoiyning she'riyati kifoya qiladi. Shoir ta'rifida "Navoiy nazmi – iymondir", demak, har bir kishi unga sodiq bo'lishi, so'zni sotmasligi kerak. Bu satrlarning hammasi Navoiy shaxsini, shaxsiyatini ulug'lashga, u buyuk ajdodimiz bilan iftixor qilishga undab turadi.

Sirojiddin Sayyid "**Mir Alisher**" she'rida Alisher Navoiy dahosiga kengroq nuqtayi nazar bilan yondashadi. U tiriklikning mazmun va mohiyatini, buyuklikning belgi va alomatini Navoiy timsolida ko'radi, Navoiy bilan bog'liqlikda deb biladi:

*Tiriklikning bongi Navoiy,
Buyuklikning rangi Navoiy* [Сирожиiddин Саййид 2008, 265].

Navoiy butun turkiy xalqlar uchun bayroq, ularning qorong'u kechasini yoritguvchi beqiyos manbadir. Navoiy sarob bilan

haqiqatning ayirg'ichi hamdir: *Besh asrlik ro'yodir dunyo, Besh asrlik o'ngi Navoiy*. Navoiyni boshqalar ko'z oldida aniqroq, yaqqolroq tasvirlab berish ishitiyoqi Sirojiddin Sayyidni yangi-yangi o'xshatish va sifatlashlar, epitet va qiyoslarni izlashga undaydi. "Ibtidosi ham, intihosi ham bo'lmagan ummon" mana shu izlanish natijalaridan biridir.

Shu silsilada yana bir yangi tashbih paydo bo'ladi, ya'ni Navoiy – Vatan timsoli, degan qiyos har jihatdan o'zini oqlaydi:

Vatan kabi poyoni yo'qdir,

Vatan kabi mangu Navoiy [Сирожиддин Саййид 2008, 265].

Chinakam she'rda badiiyatning barcha unsurlari mujassam bo'ladi. Mazkur she'rda qo'llangan badiiy tasvir vositalari, she'r san'atlari ham o'ziga mos va munosib bo'lgan.

Sirojiddin Sayyidning Navoiy obrazi yaratilgan "Navoiyni o'qish" she'ri ham kitobxonlar orasida ancha mashhur. Shoir Navoiy asarlari har qanday xurofot va jaholatga qarshi kuch berishiga ishonadi. Shuning uchun ham uni "har bir kalla, har bir bosh" o'qishi kerak, deydi. Shoir bir sinonimik qatordagi ikki so'zni (*kalla, bosh*) qo'llash bilan anglatishi lozim bo'lgan qamrov doirasini nihoyatda kengaytirib yuborgan. Natijada, xuddi juft so'zlarga o'xshab, ular ham shu holatda *hamma, barcha* degan ma'nolarga yaqinlashib qoladi:

Har bir kalla,

Har bir bosh

Jaholatdan qo'rqishi kerak.

Har bir bola,

Har bir yosh Navoiyni o'qishi kerak

[Сирожиддин Саййид 2008, 265].

Navoiyni o'qish jarayoniga hamma daxldor bo'lishi lozim. Bu jarayonda otalar va bobolarning ham ishtirok etishi talab etiladi. Ular hayotiy hikmatni egallaganlari kabi nafs arqonlarini qirqishni uddalasalar, ya'niki, Navoiy o'gitlariga amal qilsalar, farzandlari va nabiralari Navoiy asarlarini o'qib berish bilan o'z zimmalaridagi vaifalarni ado etishlari mumkin.

Kattalarning nazarida bolalarning hayot yo'laklaridagi tutumlari boshqacharoq bo'lgani yaxshidir. Ammo asl haqiqat shundan iboratki, yoshlarimiz Navoiyni o'qimaslikning oru nomussizlik ekanligini anglashlari lozim. Navbatdagi bandda O'zbekistonning qadimiy va yirik shaharlari sanog'i keltiriladi. Ular "biz o'zbekimiz" degan haqiqatni tasdiqlash uchun xizmat qiladi. Biz hech kimdan kam bo'lmasligimiz uchun esa Navoiyni o'qish zarurati

eslatiladi.

Navbat buyuk mutafakkirlarga keladi. Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Bobur Mirzo nomlari ko'plik qo'shimchasini olgan holda qo'llangan. Bu ham ongli ravishda qilingan. Shunda ularning qamrov doirasi kengayadi, ular minglab va o'n minglab o'zlariga o'xshaganlarni ham ifodalaydi.

Vatan va uning ravnaqi yurtning har bir farzandiga bog'liq. Agar u bir chaman bo'lsa, bu chaman hech qachon so'lmasligi kerak. Demakki, bugundan, ya'ni "bola chog'lardan", "lola chog'lardan" boshlab Navoiyni o'qishi, toki ularning ko'ngillariga nimadir yuqishi kerak.

Professor Boqijon To'xliyev bu she'r haqida quyidagilarni ta'kidlagan edi: "Badiiy adabiyotning inson ruhiyati, hatto, shaxsiyatining shakllanishi va rivojidadagi o'rni beqiyosdir. Agar Sirojiddin Sayyid aytganidek, bola "diliga neder yuqtirsa", adabiyot muallimi o'z vazifasini ado etgan, adabiyot darslarining samarasi ta'minlangan bo'ladi. Ko'plab buyuk shaxslarning mashhur bo'lishlarida, o'zlari erishgan va yetishgan oliy darajalarda badiiy adabiyotning o'rni va ahamiyatini e'tirof etishadi. Masalan, Alisher Navoiy yuz mingdan ortiqroq misrani yod bilgan. Bu baytlarning eng sara, eng nodir badiiy durdonalar bo'lganligiga shubha yo'q" [Тўхлиев 2008, 147]. Har bir shaxs, har bir o'zbek Navoiyga yetmoq uchun hech bo'lmasa Navoiyni bilish, anglash darajasiga yetish uchun urinishi zarur. Xalq shoiri Sirojiddin Sayyidning she'rlarida bu haqiqat teran ochib berilganligiga guvoh bo'lish mumkin.

Xulosa

Mustaqillik davrida Navoiy obrazini yaratish yo'lida eng ko'p asarlar yaratilgan adabiy tur lirika bo'ldi. Zamonamiz shoirlarining Navoiyga murojaat etmagani, u haqda maxsus she'rlar yozmagani deyarli yo'q. Shu bois bu davr she'riyatidagi Navoiy obrazi tasvirlarini o'rganishni eng xarakterli jihatlariga ko'ra tasniflab – alohida lirik asarlar, turkum she'rlar tarzida o'rganish zarur. O'zbek she'riyati ulug' shoir obrazini yaratish borasida yuksalishga erishdi, bu – Navoiy asarlaridagi ma'rifiy g'oyalarni qayta idrok etish va badiiy tasvirning kuchayganida namoyon bo'ladi. She'riyatda Alisher Navoiy obrazi tasvirining tadriji, turli tendensiyalari haqida yangi g'oya, fikrlar yuritildi. Ayniqsa, mustaqillik davrida buyuk mutafakkir obrazini yaratish jarayoni muntazamlilik, izchillik kasb etdi. Navoiy obrazini yaratish yo'lida eng ko'p asarlar yaratilgan adabiy tur aynan lirika

bo'ldi.

Navoiy obrazining bu davr she'riyatidagi talqinlarini eng xarakterli jihatlarini turkum she'rlari orqali o'rganish Navoiyning yetuk davlat arbobi, elparvar shaxs, tarix sahnasida o'chmas iz qoldirgan siymo, shuningdek, buyuk qalb va pok muhabbat sohibi, komil inson qiyofasida badiiy gavdalandirilishi bilan ahamiyatlidir. Turkum she'rlarda esa shoir obrazining kengroq tasviri uchraydi, shoir ijodi to'g'risidagi muayyan tasavvurlar silsilasi, kechinmalar tizimi badiiy gavdalandiriladi. Bu borada Jamol Kamol va Sirojiddin Sayyidning turkum she'rlari Navoiy obrazini ancha to'laqonli aks ettirishini ta'kidlash kerak.

Adabiyotlar

- Афсахзод, А. 1988. *Лирика Абд ар-Рахмана Джамии. Проблемы текста и поэтики*. Москва: Наука.
- Араслы, Н. Г. 1980. *Низами ва турк адабияти*. Баку: Элм.
- Жабборов, Н. 2021. *Маоний аҳлининг соҳибқирони*. Тошкент: Adabiyot.
- Ashurova, G. 2020. "Artistic Interpretation of Alisher Navoi's Image in Uzbek Literature of the Independence Period." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(04).
- Almaz Ülvi. 2020. *Əlişir Nəvainin əsri və nəsrī (elmi-filoloji va dini-tasavvufi əsərləri)*. Baku: Elm va təhsil.
- Асқар Маҳкам. 2016. "Табриз тупроғида." *ЎзАС*, 2 декабрь, № 49 (4396).
- Навоий Мир Алишер. 2011. *Фоний гулшани*. Тошкент: Meriyus.
- Камол Жамол. 2018. *Сайланма. 1–6 жилдлар*. Тошкент: Янги аср авлоди.
- Сирожиддин Саййид. 2008. *Сўз йўли. Икки жилдлик танланган асарлар*. 1-жилд. Тошкент: Шарқ.
- Сирожиддин Саййид. 2008. *Сўз йўли. Икки жилдлик танланган асарлар*. 2-жилд. Тошкент: Шарқ.
- Сирожиддинов, Ш. 2022. *Амир Алишер*. Тошкент: Adabiyot.
- Тўхлиев, Б. 2008. *Адабиёт ўқитиш методикаси*. Тошкент: Баёз.

Cycle of Poems as a Lyric Device in the Creation of the Image of Alisher Navo'i

Gulbahor Ashurova¹

Abstract

After Uzbekistan gained independence, the artistic interpretation of the image of the great thinker Alisher Navoi in Uzbek literature entered a new stage of development. This is primarily due to the fact that issues of national identity and the revival of national values became central priorities during this period. Alisher Navoi came to be recognized in literature as a symbol of moral and ethical perfection. His exemplary life and personality were depicted as a model for imitation. In the literature of the independence period, a series of poems dedicated to the great thinker constitutes a distinctive and significant segment of contemporary poetic creativity.

Accordingly, the modern interpretation of historical figures occupies an important place in today's spiritual and cultural life. This article analyzes the representation of Alisher Navoi in short poems. It also highlights their literary and aesthetic significance, as well as their role in evoking elevated emotions, national pride, and a sense of honor and dignity.

Key words: *poem, poetic image, great writer, national values, artistic interpretation, reality of life, historical image, fictional image, thinking, spiritual world.*

References

- Afsaxzod, A. 1988. *Lirika Abd ar-Raxmana Djami. Problemy teksta i poetiki*. Moskva: Nauka.
- Arasli, N. G. 1980. *Nizami va turk edabiyati*. Baku: Elm.
- Jabborov, N. 2021. *Maoniy ahlining sohibqironi*. Toshkent: Adabiyot.
- Ashurova, G. 2020. "Artistic Interpretation of Alisher Navoi's Image in Uzbek Literature of the Independence Period." *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(04).
- Almaz Ülvi. 2020. *Əlişir Nəvainin əsri və nəsrī (elmi-filoloji və dini-tasavvufi əsərləri)*. Baku: Elm va təhsil.
- Asqar Mahkam. 2016. "Tabriz tuprog'ida." *O'zAS*, 2 dekabr, № 49 (4396).
- Navoiy Mir Alisher. 2011. *Foniy gulshani*. Toshkent: Meriyus.

¹ Gulbahor N. Ashurova – Doctor of Philological Sciences, Professor (Acting), Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navo'i.

E-mail: gulbahora777@gmail.com

ORCID ID: 0000-0001-6079-7814

For citation: Ashurova, G. N. 2026. "Cycle of Poems as a Lyric Device in the Creation of the Image of Alisher Navo'i". *Uzbekistan: Language and Culture* 2: 77 – 89.

Kamol Jamol. 2018. *Saylanma. 1–6 jildlar*. Toshkent: Yangi asr avlodi.

Sirojiddin Sayyid. 2008. *So'z yo'li. Ikki jildlik tanlangan asarlar*. 1-jild. Toshkent: Sharq.

Sirojiddin Sayyid. 2008. *So'z yo'li. Ikki jildlik tanlangan asarlar*. 2-jild. Toshkent: Sharq.

Sirojiddinov, Sh. 2022. *Amir Alisher*. Toshkent: Adabiyot.

To'xliev, B. 2008. *Adabiyot o'qitish metodikasi*. Toshkent: Bayoz.